

Motion till riksdagen 2005/06:A366

av **Camilla Sköld Jansson m.fl. (v)**

Ett demokratiskt arbetsliv

Motionen delad mellan flera utskott

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anføres om att en särskild utredning tillsätts med uppgift att genomlysas arbetslivsdemokratifrågan på den svenska arbetsmarknaden, och föreslå åtgärder för att stärka kvinnors och mäns inflytande över det egna arbetet.
2. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anføres om att uppdra åt Försäkringskassan att utarbeta riktlinjer för beaktande av arbetsplatsinflytande i rehabiliteringsarbetet.¹
3. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anføres om behovet av ett samlat handlingsprogram för att statliga företag skall bli föredömen i arbetsplatsdemokrati.²
4. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anføres om självstyrelseprojekt i offentlig verksamhet.

¹ Yrkande 2 hänvisat till SfU.

² Yrkande 3 hänvisat till NU.

Fel! Okänt namn på

Historiskt sammanhang

I dag betraktas demokrati som en självklarhet i det svenska samhället och begreppet ”demokratiskt” är ett positivt förstärkningsord. Mer sällan reflekteras det över att folkstyrets genombrott varit en allt annat än lugn och given historia, utan resultatet av hård politisk kamp. Den strid för allmän rösträtt som arbetarrörelsen ledde till seger i början av 1900-talet var en fundamental, men knappast uttömmande eller avslutande, del av den breda demokratikamp som böljat fram och tillbaka.

Demokrati på arbetsplatsen och i arbetslivet – att de anställda styr verksamheten – har givetvis varit och är också idag kopplat till demokratiska strävanden i hela samhället. I grunden handlar det om en politisk maktfråga, sprungen ur konflikten mellan arbete och kapital. Det finns flera sammanhängande aspekter på arbetslivsdemokrati. Såväl makt och medbestämmande över företagsövergripande beslut som inflytande över det egna arbetets utformning och villkor utgör delar i den bredare frågeställningen. I den akademiska diskussionen kan man stöta på begreppen *uppgiftskontroll* och *deltagande i beslutsfattande* för att beteckna viktiga komponenter i vardaglig arbetsplatsdemokrati. (Se till exempel Theorell, T. *Är ökat inflytande på arbetsplatsen bra för folkhälsan?* Folkhälsoinstitutet, 2004, kap. 2.)

Vårt nuvarande ekonomiska system är i sig gränssättande för demokrati i arbetslivet, samtidigt som de arbetande naturligt nog driver på för stärkt inflytande. Det är en viktig samhällelig fråga att ta nya tag för att vidga demokratin i arbetslivet.

I till exempel SCB:s befolkningsundersökningar kan man se tydligt att svenskarna under 1970- och 1980-talen upplevde större inflytande över olika delar av arbetslivet, till exempel arbetstempo och planering, och även vidgade möjligheter till kompetensutveckling. I början av 1990-talet inträffar ett trendbrott. Anställda upplevde att de fick minskad kontroll över arbetet när det gäller arbetstider, arbetsplanering m.m. Särskilt påtaglig är utvecklingen inom kommun- och landstingssektorn. Samtidigt uppgav en kraftigt ökande andel i alla sektorer att kraven på jobbet var för höga.

Det är uppenbart att 1990-talets nedskärningar i offentlig sektor fått stora effekter på möjligheterna att påverka arbetssituationen i stort, inbegripet möjligheten att själv påverka viktiga delar. Ökningen av otrygga anställningar har varit kraftig och haft en negativ påverkan på inflytandet. Det säger sig självt att människor inte upplever samma möjligheter att påtala missförhållanden på arbetsplatsen när deras arbetssituation inte är trygg eller permanent.

Privatiseringar, som inte sällan kunde motiveras med modeord om ”plattare organisation” och ”flexibilitet”, innebar i många fall utförsäljning till lägstbjudande och pressade lönekostnader. De negativa effekterna för arbetsmiljön kunde konstateras redan tidigt. (Se till exempel Gustavsson R.Å. *Köp och sälj, var god svälj!* Arbetsmiljöfonden, 1994.) Senare undersökningar bland personal på äldreboende i privat regi visade att en klar majoritet av de tillfrågade upplevde en försämrad arbetsmiljö. Anställningstryggheten upplevdes som markant sämre och stressen som värre. (*Utvärdering av konkurrensutsättning inom Stockholms stad*. PLS Ramböll Management, 2001, s.

228 f.; *Att arbeta i äldreboende nu och för tre år sedan, i kommunal och enskild drift – så tycker personalen*. USK, Stockholms stad, 2004.) Det tryck som skapandet av en ”slimmad”, det vill säga underbemannad, arbetsmiljö skapar är ett allvarligt problem ur många aspekter, inte minst när det gäller konkret inflytande. För att citera professor Töres Theorell:

En undersköterska som har ansvar för ett stort antal patienter med stort vårdbehov kan inte utöva mycket inflytande (Theorell, 2004, s. 25).

I takt med att nedskärningarna kunnat stoppas och de allmänna försämringarna av arbetstagarnas villkor mildrats, tycks trenden med allt sämre arbetsmiljöer ha avbrutits, men inte förbyts till någon offensiv för nya förbättringar. Det som nu behövs är en bättre förståelse av dagens situation på arbetsmarknaden vad gäller arbetslivsdemokrati, och förstärkta förutsättningar för breda satsningar på ökat dagligt inflytande för anställda i olika sektorer.

Argumenten för vidgat inflytande

Det finns ingen logisk anledning till att en överväldigande majoritet av medborgarna skall hänvisas till en underordnad roll i arbetslivet. CH Hermansson skriver i sin bok *Företagens makt och makten över företagen* (Nixon, 2003):

Varför skall en stor majoritet av medborgarna under hela sitt liv i produktivt arbete hänvisas till den underordnade rollen som löntagare? Det måste vara en grundläggande mänsklig rättighet att få vara med och dela den avgörande rollen som bestämmande över de produktiva faktorerna i samhället.

LO skrev till sin kongress 1976 i rapporten *Solidariskt medbestämmande*:

Rätten att påverka villkoren för det egna livet och arbetet har ett egenvärde. Den behöver inte föras tillbaka på någonting annat än människans egenvärde.

I rapporten kan vi även läsa:

Arbetet är grunden för all välfärd. Kapitalet är resultatet av allas samlade insatser. Då är det också arbetet som skall grundlägga rätten till medbestämmande.

Detta är centralt och aktuellt. Arbetet är grunden för samhällets och civilisationens utveckling och kan inte rimligen vara fråntaget demokratins principer.

Det finns också en mängd andra skäl till att driva frågan om makt och inflytande på arbetsplatserna. Själva produktionens utveckling har gjort att de arbetande har allt större kunskaper om det arbete de utför, medan arbetsgivaren allt oftare har liten eller ingen omedelbar kontakt med själva produktionen av varor och tjänster. En större närhet mellan konsument och producent kan bättre tillgodose konsumenternas intressen än den nuvarande ordningen där högsta möjliga vinst avgör vad som skall produceras. Företagens styrning kan förbättras, vilket inte minst den senaste tidens absurda bonusavtal till ledande funktionärer visar. Det svenska näringslivet kan bättre bevaras och utvecklas:

Fel! Okänt namn på

Att lägga ned eller flytta produktion anses ligga i rätten att oinskränkt leda och fördela arbetet. Men arbetare och tjänstemän kan med övertygelse hävda att det är deras arbete och kunskap som byggt upp företagen och att en utflyttning är att göra våld på vad som rättmätigen hör till dem.

Bristande inflytande på arbetet har även ett nära samband med sjukdomar och utslitning. Ökat inflytande och makt över produktionen för arbetstagarna innebär minskad stress och utbrändhet, ökad effektivitet, bättre kvalitet med mera. Arbeten som ger liten kontroll över den egna arbetssituationen genererar stress- och belastningsskador. Höga krav utan kontroll skapar stress och ökar risken för hjärtsjukdomar. Depressioner är till exempel vanligare bland dem som arbetar under sådana villkor. De tar dessutom mer medicin och är oftare utmattade än andra. De löper mellan 1,3 och 2,5 gånger högre risk för hjärt- och kärlsjukdomar och 2,9 gånger större risk för högt blodtryck än de som har ett avspänt jobb (Gatu, H.; *Hållbara arbetsplatser – botemedel mot ett sjukt arbetsliv?* Arbetslivsinstitutet, 2002).

Det finns slående könsskillnader i mäns och kvinnors arbetsvillkor. Kvinnodominerade arbetsplatser ger upphov till större ohälsa än andra. Att många arbetsplatser inom till exempel barnomsorg, äldreomsorg och sjukvård är underbemannade, är naturligtvis en viktig del av problemet.

Av alla förvärvsarbetande uppgav 42,8 % av männen och 61,4 % av kvinnorna att de *högst* halva tiden kunde ta kortare pauser i arbetet för att prata (*Tunga lyft och annat kroppsligt tungt arbete*. SCB & Arbetsmiljöverket, 2005, s. 45 och 47).

Värk i händer, armbågar, ben eller knän har sedan slutet av 1980-talet ökat bland kvinnliga arbetare i alla åldersgrupper. Det har skett en ökning också bland männen, men det är mest påtagligt bland kvinnor, särskilt i åldersgruppen 45–64 år, där svår värk i kroppen har ökat mest (Nelander, S. & Goding, I; *Ohälsans trappa*. LO, 2004).

En avgörande anledning till den här utvecklingen är ett ökat tryck på personalen i den skattefinansierade sektorn. Flera undersökningar, till exempel *Psykosocial arbetsmiljö och långvarig sjukskrivning*, från RFV (2003:3), visar att den psykosociala arbetsmiljön ändrats till det sämre och ställer allt högre krav på arbetstagarna. Belastningsökningen har varit störst för kvinnor. Det beror just på att kvinnor är överrepresenterade i yrken med stora krav och liten kontroll över arbetet – med vårdyrken som främsta exempel.

Makten över arbetet har alltså en avgörande påverkan på ohälsa – som uppvisar stora könsskillnader. En viktig fråga är därför att öka inflytandet och arbetsplatsdemokratien, särskilt i kvinnodominerade sektorer. Offentliga verksamheter kan och måste bli föredömen när det gäller de anställdas möjlighet att påverka sådant som arbetstider och arbetsorganisation.

Sambanden mellan inflytande och hälsa är logiska, tydliga och välbelagda. (För vidare referenser, se till exempel Karasek, R & Theorell, T, *Healthy Work*. 1990.) I Socialstyrelsens årliga folkhälsorapporter återfinns referenser till empiriskt material om läget på arbetsplatserna och kopplingen till arbetstagarnas hälsotillstånd. Men insikten kommer inte att användas, om inte politiska förutsättningar för det skapas.

Fackligt inflytande är en nyckel, men riksdag, regering och myndigheter kan verka för att vidga möjligheterna till ett demokratiserat arbetsliv.

Vänsterpartiets förslag

En arbetslivsdemokratiutredning

Det bedrivs idag i Sverige högkvalitativ specialistforskning om villkoren på arbetsmarknaden, både genom myndigheter som Arbetslivsinstitutet och vid universitet och högskolor. Men det finns inget samlat grepp om arbetslivsdemokratifrågan i samhällsdebatten eller i de mål som riksdag och regering sätter upp. Som vi beskrivit ovan tycks de senaste åren ha präglats av en uppdämning av försämringar på området, utan att något brett och medvetet arbete för att stärka arbetstagarnas inflytande tagit vid. Behoven är skriande. Särskilt tydliga är frågans könsmakspekter. Inflytandet över det egna arbetet har minskat mest på kvinnors arbetsplatser, och det är där de negativa effekterna är som störst. Det anstår inte ett rikt och välorganiserat samhälle som det svenska att människors inflytande är så begränsat över en så stor del av de flestas liv, särskilt när det är uppenbart vilka negativa samhällseffekter det för med sig. Därför bör riksdagen ge regeringen som sin mening till känna att en särskild utredning bör tillsättas med uppgift att genomlys arbetslivsdemokratifrågan på den svenska arbetsmarknaden och föreslå åtgärder för att stärka löntagarnas inflytande över det egna arbetet.

Inflytandefrågor skall belysas i rehabiliteringsarbete

Arbetsgivare har ett huvudansvar för att kartlägga behov av rehabilitering för den som varit sjuk länge eller ofta under en tid och för att rehabiliteringen också kommer igång. Försäkringskassan är involverad i bedömningen av åtgärderna, som kan handla om att anpassa arbetsplatsen eller omplacera till annat arbete inom verksamheten. Att se över arbetsorganisationen mer brett och då även beakta inflytande- och medbestämmandeaspekter bör vara en självklar del av Försäkringskassans arbete. Riksdagen bör tillkännage för regeringen som sin mening att uppdra åt Försäkringskassan att utarbeta riktlinjer för beaktande av arbetsplatsinflytande i rehabiliteringsarbetet.

Strategidokument för statliga företag

Medborgarna har rätt att kräva att det statliga ägandet används på ett annat sätt än vad som låter sig göras enbart med snäva marknadshänsyn. Även om statens bolag också enligt Regeringskansliet har en roll som sträcker sig bortom kravet på en god avkastning, lyfts aspekter som samhällsnytta och de anställdas välbefinnande inte upp på ett tydligt sätt. De statliga företagen

Fel! Okänt namn på

skulle kunna öppna upp särskilda möjligheter att på ett transparent och utvärderingsbart sätt stärka arbetsplatsdemokratin. Riksdagen bör tillkännage för regeringen som sin mening behovet av ett samlat handlingsprogram för att statliga företag skall bli föredömen i arbetsplatsdemokrati.

Självstyrelseprojekt i offentlig verksamhet

Ett antal olika verksamheter i offentlig regi bör kunna inleda långtgående självstyrelseprojekt. Anställda erbjuds härigenom möjligheten att tillsammans med brukarna driva verksamheten. Den politiskt styrande instansen, som till exempel kommunfullmäktige, fattar beslut om mål, medel för att uppnå dessa samt följer och utvärderar verksamheten. I övrigt så bestämmer de anställda själva sin organisation och hur de ska nå målen i samverkan med brukarna. De anställda beslutar om hur mycket av medlen som skall användas till kompetensutveckling, arbetskläder, om de skall ha roterande ledning eller ingen alls, hur långa arbetsdagarna skall vara med mera. De ska vara garanterade tillräckliga medel för att kunna uppnå målen. Forskning bör självklart knytas till projekten för att se hur verksamheten utvecklas, hur demokratin i arbetet och verksamheten utvecklas och hur de anställda upplever sin arbetsmiljö och kvaliteten i arbetslivet. Regeringen bör initiera ett arbete för att stimulera sådana projekt på olika nivåer. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

Stockholm den 4 oktober 2005

Camilla Sköld Jansson (v)

Ulla Hoffmann (v)

Kalle Larsson (v)